

ÇEPNİ SURP SARKİS ERMENİ KİLİSESİ RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Doç. Dr. Gonca BÜYÜKMIHÇI*

Yrd. Doç. Dr. Hale Kozlu**

Arş. Gör. Ayşegül Kılıç***

Arş. Gör. Sevede KARAHAN****

Öz

Ait oldukları uygarlıkların sosyal, kültürel, ekonomik yapısını, yaşam felsefelerini, estetik kaygılarını, dini görüşlerini ve teknolojik olanaklarını somut bir şekilde yansıtan tarihi yapılar, kent içinde önemli hafıza mekânları olarak, kentsel sürekliliğin sağlanmasına ve kültürel değerlerin korunmasına katkıda bulunan önemli birikimlerdir. Ülkenin çok katmanlı yapısına bağlı olarak geniş yelpazede çeşitlenen tarihi eserler içinde toplumun kültürel çeşitliliğinin somut simgesi olan kiliseler, Anadolu'nun çok sesli yapısının birer temsilcisi olarak toplumsal bellek içinde önemli bir yere sahip mimari oluşumlardır. Demografik yapıdaki homojenleşme ve kültürel dönüşüm nedeniyle bugün atıl durumda bulunan kiliseler mimari ve mekânsal yapıları, bezemeleri ve inceltilmiş yapısal detayları ile kullanılmayı ve değerlendirilmeyi bekleyen önemli bir yapı stoku oluşturmaktadır.

Sahip olduğu yoğun kültürel miras nedeni ile Türkiye, tarihi eser koruma, yenileme çalışmalarının, kuram ve kararların sürekli tartışıldığı bir ülke konumundadır. Geçmiş geleceğe bağlayan, toplumsal yaşamı ve kültürel değerleri sürdürülebilir kılan mimari çevreler içinde gerçekleştirilen koruma uygulamalarına bakıldığında çağdaş koruma kuramı çerçevesinde bilimsel verilere uygun olarak gerçekleştirilmiş iyi örneklerle rastlandığı gibi, toplumsal duyarlılıktan ve düşünsel derinlikten yoksun rant kaygısıyla gerçekleştirilmiş niteliksiz uygulamalara da rastlanabilmektedir. Değişim/dönüşüm ve devamlılık paradoksunu içinde barındıran yapısı ile zor ve karmaşık bir alan tanımlayan koruma uygulamaları kentin anlam katmanlarını oluşturan toplumsal, algısal, yaşamsal, tarihsel dinamikleri etkilediği için toplumun her kesimi tarafından izlenen bir alan oluşturmaktadır.

Günümüzde bilimsel çalışmalarının yanı sıra toplumsal alanda da öncü bir rol üstlenen üniversiteler, taşıdığı misyon gereği tarihi eserlerin çağdaş koruma kuram ve ilkeleri çerçevesinde korunması, yaşatılması, günümüz ortamında yeniden kullanımının sağlanması yönünde önemli çalışmalar gerçekleştirmektedirler. Üniversitelerin gerçekleştirdiği çalışmalar, ticari kaygılardan uzak bilimsel duruşu ve kuramsal temele dayalı bir ilişkiler ağı içinde yeniliklere kapı aralayan üretken yaklaşımları ile koruma çalışmalarına katkı sağlayan önemli uygulamalardır. Bu tip çalışmalara bir örnek oluşturan

* Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, goncabm@gmail.com

** Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, halekozlu@gmail.com

*** Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü,
aysegul_pusat@hotmail.com

**** Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, svdgnr@gmail.com

Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Döner Sermaye İşletmeleri kapsamında gerçekleştirilen Çepni Surp Sarkis Ermeni Kilisesi Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon ve Konservasyon çalışmaları bu makalenin konusu olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çepni, Surp Sarkis Ermeni Kilisesi, Kilise, Koruma, Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon.

RESTORATION PROJECTS OF ÇEPNI SURP SARKIS CHURCH

Abstract

Historical monuments which reflect the social, cultural and economic structure, life philosophy, aesthetic concern, religious conviction and technological capabilities of the civilizations they belong, as important memory spaces in the city are significant accumulations to the contribution of urban continuity and protection of cultural values. Within a wide range of historical monuments, depending on the multi-layered structure of the country, churches are important architectural formations that have an important place in the collective memory as the concrete symbols of the community's cultural diversity and multinational structure of Anatolia. Churches, which are idle today due to the cultural transformation and the homogenization of demographic structure, are available to be reused and constitute an important amount of building stock with their architectural and spatial structures, embellishments and refined details.

Turkey with its great cultural heritage is a country where discussions are held on about historical preservation and renovation studies constantly theories and decisions. Considering the conservation practices carried out in architectural environments that connects history to the future, makes social life and cultural values sustainable, it is possible to see examples conducted in accordance with contemporary conservation theory and scientific data, as well as unqualified examples performed with lack of social sensitivity and intellectual depth rent seeking concerns. Conservation practices with its structure that contains the transition/ transformation and continuity paradoxes, is a discipline observed by all parts of the society as having effect on social, perceptual, vital and historical dynamics of the city.

Today, as well as their scientific works universities also play a leading role in the social field. According to their mission, universities are performing important studies on protection of historical buildings within the framework of contemporary conservation theories and principles and re-use of them in today's environment. As an example of such efforts, Çepni Surp Sarkis Armenian Church survey, restitution, restoration and conservation projects carried under the Erciyes University Faculty of Architecture Operation of Revolving Funds have been identified as the subject of this article.

Key Words: Çepni, Surp Sarkis Church, Survey, Restitution, Restoration, Conservation.

1. Genel Tanımlama ve Tarihsel Arka Plan

Sivas ili Gemerek İlçesi'ne bağlı Çepni Belediyesi sınırları içerisinde bulunan Surp Sarkis Ermeni Kilisesi (Şekil 1-2), Şehit Binbaşı Mehmet Aras Mahallesi Doğu Caddesi üzerinde yerleşim dokusu içerisinde yer almaktadır. Kayseri'ye 105 km, Sivas'a 130 km uzaklıkta olan ve bir dönem Kayseri ili sınırları içinde kalan Çepni, bugün tarihi bir yerleşke görünümü sergilemese de kaynaklardan elde edilen bilgilere göre yerleşkenin kuruluşunun 14.yüzyılın sonlarına tarihlendiği görülmektedir.¹

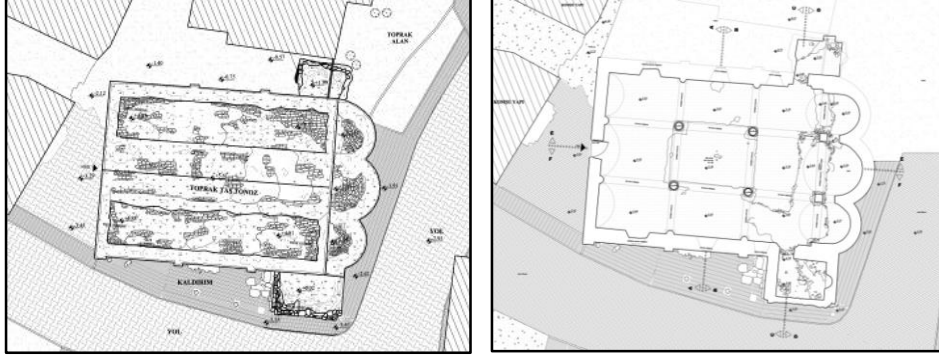

Şekil 1-2: Surp Sarkis Kilisesi Genel ve İç Mekân Görünümü

Üç nefli bazilikal ve haçvari bir plan şemasına sahip olan Surp Sarkis Kilisesi, 19. yüzyıla tarihlenmektedir. (Şekil 3-4) İki kat yüksekliği veren yapıda yerinde yapılan incelemelere dayanarak inşa projesinde bir narteks bölümünün ve üzerinde bir galeri katının tasarlanmadığı anlaşılmaktadır. İki yan nef ve bir orta neften oluşan naosa, vaftiz ve dua hazırlık işlevlerini barındıran iki yan şapel açılmaktadır. Kuzey yöndeki şapel içinde bulunan vaftiz kurnası, bu mekânda vaftiz törenlerinin gerçekleştirildiğine işaret ederken, güney yönde bulunan yan şapel, tören hazırlıkları sırasında kullanılan ve litürjik malzemenin bulunduğu bir mekân olarak tanımlanmaktadır. 4 sütun ve 2 ayak ile 3 bölüme ayrılan ana mekânda her nef birer apsisle sonlanmaktadır. Kilise ana mekânının tamamının üst örtüsünün taş beşik tonozlarla örtüldüğü görülmekte olup, apsis ve yan apsisleri örten yarım kubbeler dışında kubbeli bir örtü bulunmamaktadır. (Şekil 5-6) Yan şapeller de yine basık beşik tonozlarla örtülmüştür. Orta ve yan nefte düzenlenen bu tonoz dizgisi, iç mekânda batıdan doğuya yönelimi vurgulamaktadır.²

¹ Madencyan (Madenciyan), *Prnakravvadz Trakhdi - Pırnakaght Tebi Vochnchutyun* (İngilizce'den çev: M. Madencyan:Ravished Paradise, Forced March to Nothingness), C. I, 2. Baskı, Ocak 2014 Pasadena California, s. 15-26; E. Hançer ve Z. Mildanoğlu, *Çepni Surp Sarkis Kilisesi Sanat Tarihi Raporu*, 2015.

² Hançer ve Mildanoğlu, *age.*, s. 5.

Şekil 3-4: Surp Sarkis Kilisesi Çatı ve Rölöve Planı

Şekil 5-6: Kilise İç Mekân Fotoğrafları

Kilise, yalnız cephelere sahiptir. (Şekil 7-8) Kemerli söveler içerisine oturtulan pencereler, pilastrların cepheye yansımaları, doğu ve batı cephesindeki yuvarlak tepe pencereleri, batı cephesinde kapının üzerinde yer alan sivri kemerli niş, yan şapellerin ve apsisin dışı doğru taşan duvarları cephelerde hareketi sağlayan elemanlardır.

Şekil 7-8: Kilise Batı, Güney ve Kuzey Cephe Görünümleri

Kent hafızasında önemli bir yere sahip olan yapı 1990'da Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca tescillenmiş olup mülkiyeti Çepni Belediyesi'ne aittir.³ Demografik yapıdaki değişimlere bağlı olarak özgün işlevini kaybeden yapı, bakımsızlık ve doğal faktörler nedeniyle yıpranmış bir görünüm sergilemektedir. Çepni halkının kültürel belleğinde kendine önemli bir yer edinmiş olan yapının korunması, yaşatılması ve günümüz koşullarına uyarlanarak yeniden kullanılması amacıyla yöre halkı, sivil toplum kuruluşları ve Çepni Belediyesi aracılığıyla çeşitli girişimlerde bulunulmuş,⁴ üniversite öğretim elemanları ile çalışılması tercih edilmiştir. Bu doğrultuda, Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Döner Sermaye İşletmeleri kapsamında farklı bilim dalları ile gerçekleştirilen çok ortaklı ve interdisipliner bir çalışma ile⁵ Çepni Surp Sarkis Kilisesi rölöve, restitüsyon, konservasyon ve restorasyon projeleri hazırlanmıştır.

2. Rölöve Çalışmaları

2.1. Ölçüm ve Çizim Aşaması

Ölçümleme aşamasında öncelikle yapıya zarar vermeyecek yöntemler tercih edilmiş, hızlı ve doğru bir çalışma yapılması amaçlanmıştır. Bu amaçla çağdaş ölçüm tekniklerinin en gelişmiş yöntemlerinden biri olan "Lazer Tarama"⁶ ile ölçüm çalışmaları gerçekleştirilmiş, yapının iç ve dış mekânında yaklaşık 30 adet pozisyon kurulmuştur ve lokal koordinat sistemine bağlanılmıştır. Her pozisyonda yatay 360°, dikey 320° açı ile 50 milyon ile 175 milyon nokta ölçülmüştür ve 360°'lik panoramik fotoğraflar çekilmiştir. Bu

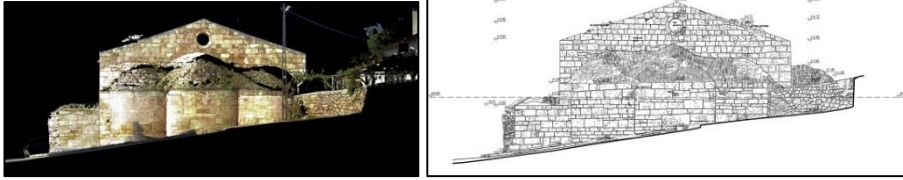
³ Sivas Kültür Envanteri, Çepni Surp Sarkis Kilisesi Raporu, (Web Adresi: <http://www.sivas.kulturenvanteri.com/cepni-kilisesi/>), (Erişim Tarihi: 25.11.2015).

⁴ Detaylı bilgi için bakınız, web adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/cepni-de-ki-kiliseyi-muze-yapacaklar-27999442>; <http://cepni.info/2012/06/g-h-v-cepni-ve-cevresi-yardimlasma-derneği/>

⁵ Doç. Dr. Gonca Büyükmihçi ve Yrd. Doç. Dr. Hale Kozlu müellifliğinde yürütülen bu çalışma kapsamında; lazer tarama ölçümleri ve verilerinin işlenmesi İnş. Müh. Ertan İter, rölöve, restitüsyon, konservasyon ve restorasyon çizimlerinin gerçekleştirilmesi E. Ü. Mimarlık Fakültesi öğretim elemanları Doç. Dr. Gonca Büyükmihçi, Yrd. Doç. Dr. Hale Kozlu, Araş. Gör. Sevde Karahan ve Araş. Gör. Ayşegül Kılıç, Tarih araştırmaları Sanat tarihçisi Dr. Elmon Hançer ve Mimar Zakarya Mildanoğlu, statik değerlendirme E. Ü. Mühendislik Fakültesi İnşaat Mühendisliği öğretim üyesi Prof. Dr. Fatih Altun, müdahale kararları Doç. Dr. Gonca Büyükmihçi, Yrd. Doç. Dr. Hale Kozlu, kazı ve sondaj çalışmaları Kayseri Arkeoloji müzesi ve proje yürütücüleri denetiminde Çepni Belediyesi teknik elemanları; malzeme analizleri M.S.G.Ü. Kültür Varlıkları ve Sanat Eserleri Malzeme Uygulama ve Araştırma Merkezi (Prof. Dr. Meriç Bakiler, Doç. Dr. Sedat Kurugöl, Yrd. Doç. Dr. Burcu Kırmızı, Yük. Müh. Özge Boso Hanyalı, Yük Müh. Özden Ormancı, Yük. Kimyager Seda Çelik, Restoratör-Konservatör Uğur Alanyurt) tarafından yapılmıştır. Çalışma kapsamında Ermeni kilise mimarisi ve işlev kararları verilirken Anadolu Kültür Derneği ve Kültürel Mirası Koruma Derneği üyelerinin görüş ve önerilerine başvurulmuştur.

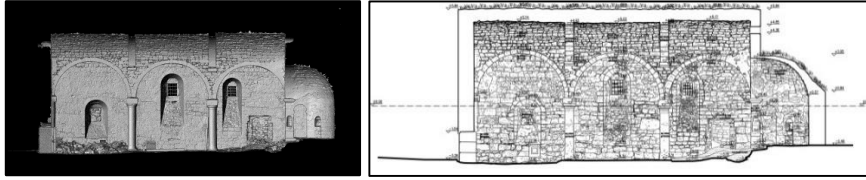
⁶ Lazer tarama, yapının iç ve dış mekânlarının tümünde 2mm hassasiyet değeriyle taranmıştır.

fotoğraflar nokta bulutu renklendirilmesi ve orthoimage⁷ hesaplanması için kullanılmıştır. Yapılan ölçümler ile böylece yapının iki ve üç boyutlu olarak belgelenmesi sağlanmıştır (Şekil 9-10-11-12-13-14).

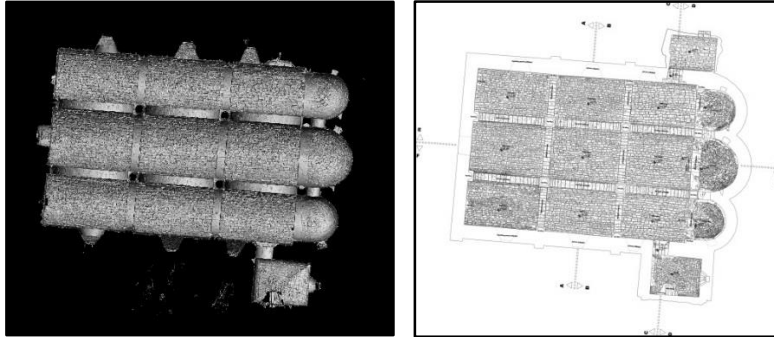
Şekil 9: Doğu Cephe Lazer Tarama Verisi (Renkli nokta bulutu görseli)

Şekil 10: Doğu Cephe Rölöve Çizimi

Şekil 11: Kesit Lazer Tarama Verisi (Siyah-beyaz nokta bulutu görseli)

Şekil 12: Kesit Rölöve Çizimi

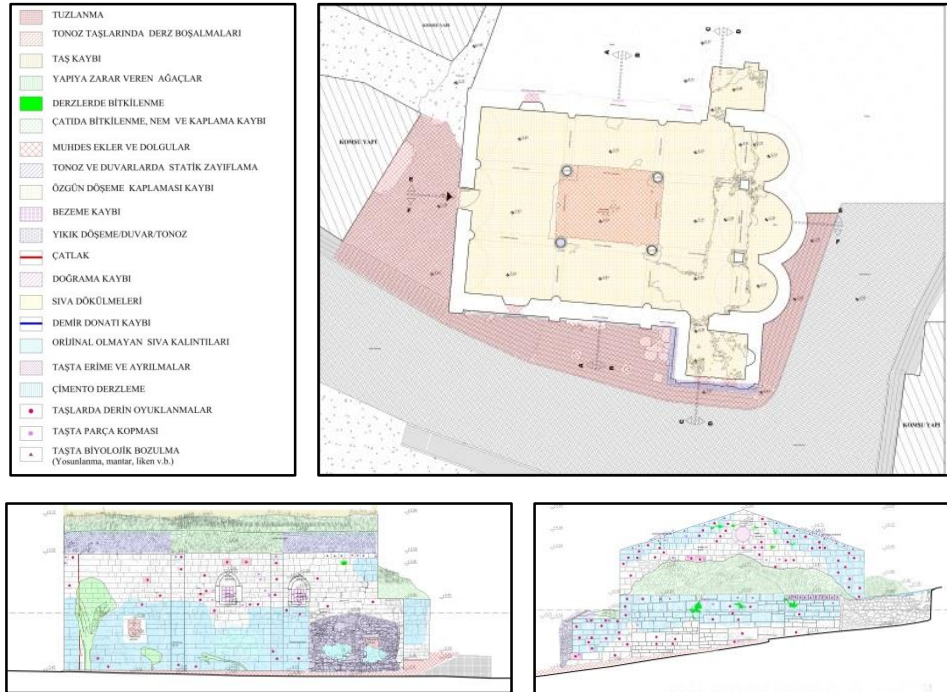
Şekil 13: Tavan Planı Lazer Tarama Verisi (siyah-beyaz nokta bulutu görseli)

Şekil 14: Tavan Planı Rölöve Çizimi

⁷ Orthoimage olarak ifade edilen nokta bulutu görselleri, üç boyutlu ölçüm verilerinin çizim ortamına aktarılabilmesi için hazırlanan, noktalardan oluşturulmuş yüksek çözünürlüklü ve gerçek ölçekli görsel verilerdir. Lazer tarama sırasında elde edilen bu veriler, gri tonlamalı ve renkli olmak üzere iki şekilde oluşturulmuştur. Yüzey hareketlerinin okunmasında gri tonlamalı, malzeme, bozulma, ton farklılıkları gibi değerlerin incelenmesinde renkli nokta bulutu görselleri tercih edilmiş olup, bu tercihin yapılmasında hasar tespit ve bozulmaların ayrıntılı biçimde okunabileceği verilerin elde edilmek istenmesi etkili olmuştur.

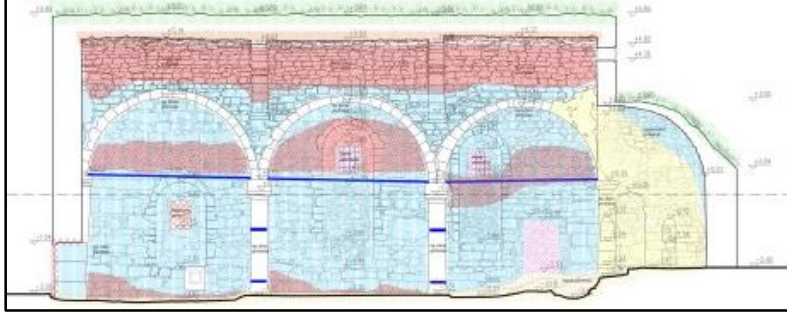
3. Analitik Rölöve Çalışmaları

Yapı üzerinde uzman ekiplerce tespit edilen ve müdahale gerektiren hasarlar, gerekli analizler yapılarak raporlanmış ve analitik rölöve verileri üzerine işlenerek belgelenmiştir. (Şekil 15-16-17-18-19-20) Belgeleme çalışmaları ile eş zamanlı olarak, yapının malzeme ve statik durumu değerlendirilmiş, konservasyon çalışmaları için yapının farklı noktalarından taş, ahşap harç ve sıva örnekleri alınmış, restorasyon ve konservasyon kararlarına altlık oluşturacak malzeme paftaları, hasar tespit paftaları ve statik değerlendirme paftaları hazırlanmıştır. Hasar tespit çalışmaları kapsamında; yapının yakınındaki yeni yapılaşma, imar planlamaları, çevresel müdahaleler gibi özgün dokuya zarar veren oluşumlar vaziyet planı üzerinde ele alınırken, özgün yapı elemanlarındaki bozulmalar ve kayıplar; duvar, döşeme, sütun, kemer ve tonozlardaki statik problemler; muhdes ek ve kalıntılar; yapı malzemeleri üzerinde gözlemlenen nemlenme, tuzlanma, kabuklanma, parça kopmaları, oyuklanma, bitkilenme, yosun ve mantar oluşumları gibi malzeme bozulmaları⁸, uzman ekiplerce yerinde yapılan incelemeler ve tarama sonucu elde edilen bilgiler yardımı ile plan, kesit ve cephe çizimleri üzerinde detaylı bir şekilde işlenmiştir.

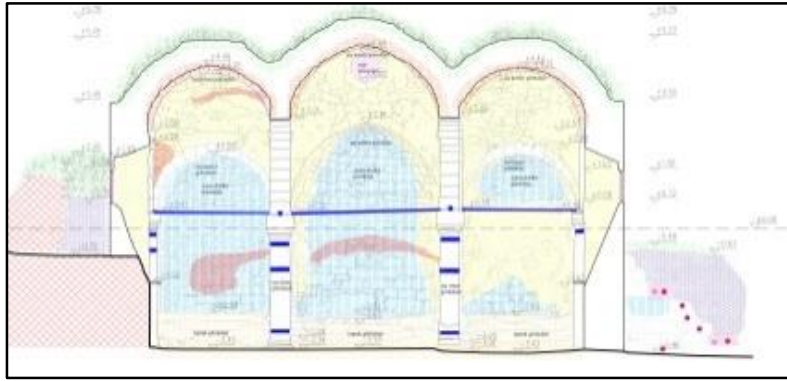

Şekil 15-16-17-18: Hasar Tespit Çalışmaları Lejantı ve Plan, Cephe Çizim Örnekleri

⁸ Yapı malzemeleri ile ilgili laboratuvar verileri, MSGSÜ Kültür Varlıkları ve Sanat Eserleri Malzeme Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından hazırlanan Malzeme Analizi Raporundan elde edilmiştir.

Şekil 19: İç Mekan Hasar Tespit Çalışmaları

Şekil 20: İç Mekan Hasar Tespit Çalışmaları

4. Restitüsyon çalışmaları

Rölöve çalışmaları ile eş zamanlı olarak yürütülen restitüsyon çalışmaları kapsamında, kilisenin yapısal özelliklerinin anlaşılabilmesi için teknik bilgi ve belge elde etmek amacıyla detaylı araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Çepni ve Surp Sarkis kilisesi ile ilgili yapılan kaynak araştırmalarında; öncelikle üniversitelerin kütüphaneleri, uluslararası elektronik veri tabanları, Alman Arkeoloji Enstitüsü kütüphanesi ve fotoğraf arşivi, Başbakanlık Osmanlı arşivleri, Sultanahmet Osmanlı Arşivleri, Taç Vakfı Fotoğraf Arşivi, İstanbul Üniversitesi Fotoğraf Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, IRCICA kütüphanesi ve fotoğraf arşivleri, Ermeni kilise mimarisi ile ilgili kaynak kitaplar taranmış ancak yeterli veriye ulaşılamamıştır. Bu durumda Anadolu Kültür Derneği ve Kültürel Mirası Koruma Derneği ile ilişkiye geçilmiş ve kiliseler konusunda uzman desteği talep edilmiştir. Bu talep sonucunda Ermeni kiliseleri konusunda uzmanlığı ve deneyimi bulunan mimar ve sanat tarihçilerin katılımı ile bir toplantı gerçekleştirilmiş ve toplantıya katılan her birim kendi kaynakları aracılığı ile patrikhane arşivleri, yurtdışında yaşayan Çepnili Türk ve Ermenilerin kişisel kitap ve fotoğraf arşivleri, gazete arşivleri ve Erivan'dan Halep'e uzanan detaylı bir kaynak taraması gerçekleştirmiştir. Ancak yine istenen nitelikte

bir veri sağlanamamış, Sivas ile ilgili yazılmış kaynakların bazılarında Çepni ile ilgili az miktarda bilgi dışında kiliseye ait herhangi bir eski fotoğraf veya belgeye ulaşılamamıştır.

4.1. Kaynak Taramaları Sonucu Elde Edilen Restitüsyon Bilgileri

Ataları Çepnili olan Mardig Madencyan, ailesinden kendisine intikal eden el yazması anı kitaplarına, Çepni'ye dair yazılmış olan başka yazılı kaynaklara ve sözlü tarihe dayanarak bir kitap yayımlamıştır.⁹ Bu kitapta *1525 yılında taştan bir kilise inşa edildiğinden* bahsedilmektedir.¹⁰ Ancak bu kilisenin yeri veya özellikleri tariflenmediğinden, bahsedilen kilisenin Surp Sarkis Kilisesi olup olmadığı bilinmemektedir.

Çepni Kilisesinin adı Teotig'in [Teotoros Lapçinciyen] *Koğkota* adlı eserinde Surp Pırğıç, Raymond Kevorkyan'ın "1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğunda Ermeniler" adlı eserinde ise *Surp Sarkis* olarak yer almaktadır.¹¹

4.2. Sözlü Tarih Araştırmaları Sonucu Elde Edilen Restitüsyon Bilgileri

Sözlü tarih araştırmaları kapsamında Çepni'de yaşayan ve Çepni'den göç etmiş 70 yaş üzeri insanlarla yapılan görüşmeler değerlendirildiğinde, kilisenin, Çepni halkı için dini inancı farklı bile olsa değerli bir yapı olduğu, kültürel hafıza içerisinde önemli bir yere sahip olduğu ve bu nedenle de gerek geçmiş dönemlerde gerekse günümüzde mümkün olduğunca korunmaya çalışıldığı gözlemlenmiştir. Çepni'de çocukluğu geçmiş insanların büyük çoğunluğu, müsamereler ve düğünler için kilisenin kullanıldığını belirtmiş, apsis bölümünün sahne olarak kullanıldığını, okuldan taşınan sıraların kiliseye yerleştirilerek bu gösterilerin izlendiğini anlatmışlardır. Bu görüşmelerde, *apsisin taş bir platform olarak yükseldiği, apsis yanında bulunan iki odanın giriş kapısının önünde bulunan küçük merdivenlerle apside çıkıldığı, zemin döşemesinin bir kısmında büyük dikdörtgen taşlar olduğu, 1940'lı yıllarda kilisenin kemerli bir ahşap kapısı bulunduğu, sütunların birleşim yerlerinin tümünde kurşun çemberler olduğu, giriş kapısının üst kısmında parapet duvarlarının üzerinde yer alan boşlukta mermer bir kitabenin bulunduğu* bilgilerine ulaşılmıştır. Yine *pencere doğramalarının da ahşap ve 2 kanatlı olduğu, ancak çürüdüğü ve büyük oranda kırıldığı için 1950'li yıllarda yapılan onarım esnasında sökülerek yerlerine demir doğramalar ve demir parmaklıklar takıldığı* anlatılmıştır. Bu onarım esnasında, *çatı parapet duvarlarının o döneme kadar büyük oranda yıkıldığı için mevcut haliyle onarıldığı ve yeni taşlar eklenmeyerek mevcut yüksekliğinde bırakıldığı* belirtilmiştir. Bu durum, tonoz taşlarının parapet duvarının arkasından görülebilmesini ve parapet kotunun çatı kotundan alçakta olmasının sebebinin açıklamaktadır. Günümüzde belediye parkında yer alan ve *kiliseden getirildiği söylenen çörtlenler, beşik çatının suyunun çörtlenler tarafından aktarılacak bir çözümde geliştirildiğini* göstermektedir. Yapının güney cephesine bitişik olarak geçmiş dönemlerde inşa edilen ancak günümüzde kaldırılan

⁹ Madencyan, *age*, s. 15-26.

¹⁰ Hançer ve Mildanoğlu, *age*, s. 5-6.

¹¹ R. H. Kévorkian ve P. B. Paboudjian, *1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler* (Fransızca'dan çev. Mayda Saris), Aras Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 244.

dükkanlar, cephe yüzeyinde ciddi bir müdahale izi bırakmamıştır. Ancak *cephe yüzeyinin bir kısmında dükkanların iç mekan sıvası olduğu belirtilen bir sıva kalıntısı* bulunmaktadır.

4.3. Mimari İzlerden Faydalanılarak Elde Edilen Restitüsyon Bilgileri

Kilisede uzmanlarca yerinde yapılan incelemelerde duvarlar üzerindeki bezemeler ve yazılar değerlendirilmiş olup, apsis duvarında bulunan Arapça ve Ermeni harflerinden oluşturulmuş yazılardan çıkarılan *Hicri 1285 ve 1287 (Miladi 1868 ve 1870) tarihleri* kilisenin dönemi konusunda bilgi vermektedir [5]. (Şekil 21-22) Ancak bu tarihlerin yapım tarihi mi yoksa onarım yapılan bir dönemin tarihi mi olduğu net bir şekilde anlaşılammamaktadır. Yapı üzerinde bir kitabe bulunmamakla birlikte sözlü görüşmelerde kitabe olduğu ve yerinden düştüğü için kırıldığı belirtilen taşta ait herhangi bir iz ve belge de bulunmadığı için yapının kesin yapım tarihi belirlenmemektedir.

Şekil 21: Apsis duvarı yazıları (Ermeni alfabesinde Hicri 1285- Miladi 1868)

Şekil 22: Apsis duvarı yazıları (Arap alfabesinde Hicri 1287- Miladi 1870)

Kiliselere yaygın olarak gözlemlenen galeri katının varlığına dair yapıda herhangi bir iz bulunmadığından, *yapının tek katlı olarak inşa edildiği ve kullanıldığı* anlaşılmaktadır. Beden duvarları, sütunlar, kemerler ve tonozların özgün haliyle günümüze ulaşabildiği görülmektedir. Ancak gerek iç mekânlarda gerekse cephelerde geçmiş onarımlarda yapılmış olan *çimento derzlemelerin yer yer özgün taş yüzeylerini kapattığı* izlenmektedir. Bu çimento derzlemeler, sökülen kurşunların yerlerine de işaret etmektedir. Yapının batıya açılan tek ana giriş eşiğinin yüksekte kalması, sütun ve ayakların bastığı kaidelerin şu anki zeminin alt seviyesinde yer almaları, kilisenin *iç mekân döşeme kotunun gerçekte daha düşük olduğunu* göstermektedir. *Apsisin bir platformla yükseltilmiş olduğu ve bu platformun kotu,* apsisin mevcut döşemesinden ve apsis önündeki moloz yığınlarından anlaşılmaktadır. Yapının iç mekân yüzeylerinin tümünün sıvalı olduğu, yine yapıdaki sıva kalıntılarından izlenmektedir. Ancak *sıvaların üzerlerinde duvar resmi olmadığı* görülmektedir. *Mevcut duvarların kalınlıklarından ve duvar kalıntılarının izlerinden faydalanılarak,* yıkılan bazı duvarların kalınlıkları tahmin edilebilmektedir.

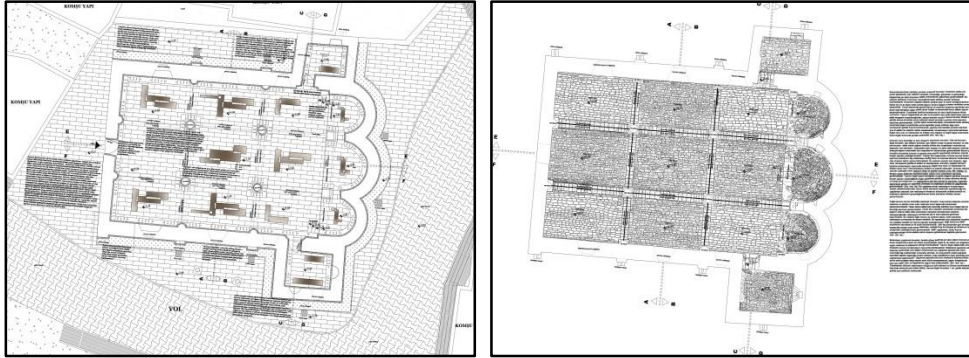
4.4. Uzman Sanat Tarihçi/ Mimarlardan ve Benzer Tipte Yapılardan Elde Edilen Restitüsyon Bilgileri

Günümüzde yapı üzerinde izi bulunmayan, kaynaklarda özgününe dair herhangi bir veriye rastlanmayan bazı konularda, Ermeni mimarisi ve kilise mimarisi konusunda uzmanlığı ve kilise restorasyonu konusunda deneyimi olan mimar, inşaat mühendisi ve sanat tarihçilerden oluşan bir ekip ile fikir birliğine ulaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan sözlü görüşmelerde, özgün döşemeler kazılar nedeniyle kaybolmadan önce kilisenin bir kısmında büyük dikdörtgen taşlar olduğundan bahsedilmiştir. Uzman görüşü olarak *zemin*

kaplamalarının, kilise zemin döşemelerinde sıklıkla görülen ve sal taşı olarak anılan, aşınmaya ve suya dayanıklı volkanik tüflerden yapılan dikdörtgen taşlar ile kaplı olabileceği belirtilmiştir. Köy halkıyla yapılan sözlü görüşmelerde belirtilen apsisin bir platform şeklinde yükseldiği bilgisi, sanat tarihi raporunda da doğrulanmaktadır.¹² Yine günümüzde mevcut olmayan çatı kaplamasının ne tür bir malzemeyle kaplı olabileceği konusu tartışılmış, Anadolu'da kilise çatılarının büyük çoğunluğunun taş kaplama olmakla birlikte yer yer kiremit kaplı ahşap çatılara da rastlanabileceği belirtilmiştir. Sivas, Kayseri, Erzincan ve İstanbul'da benzer dönemde yapılmış olan kiliseler incelendiğinde¹³ farklı üst örtü formlarına ve çatı kaplamalarına sahip yapıların olduğu, bir genellemeye varılamayacağı görülmektedir. Yukarıda da belirtilen ve kiliseye ait olduğu öne sürülen taş çörtlenlere dayanarak restitüsyon projesinde kiliseye özgün örneklerle ve detaylara uygun bir taş kaplama beşik çatı önerilmiş, ancak Koruma Kurulu üyelerinin önerileri doğrultusunda projede revizyon yapılarak alaturka kiremit kaplı ahşap çatıya dönüştürülmüştür.

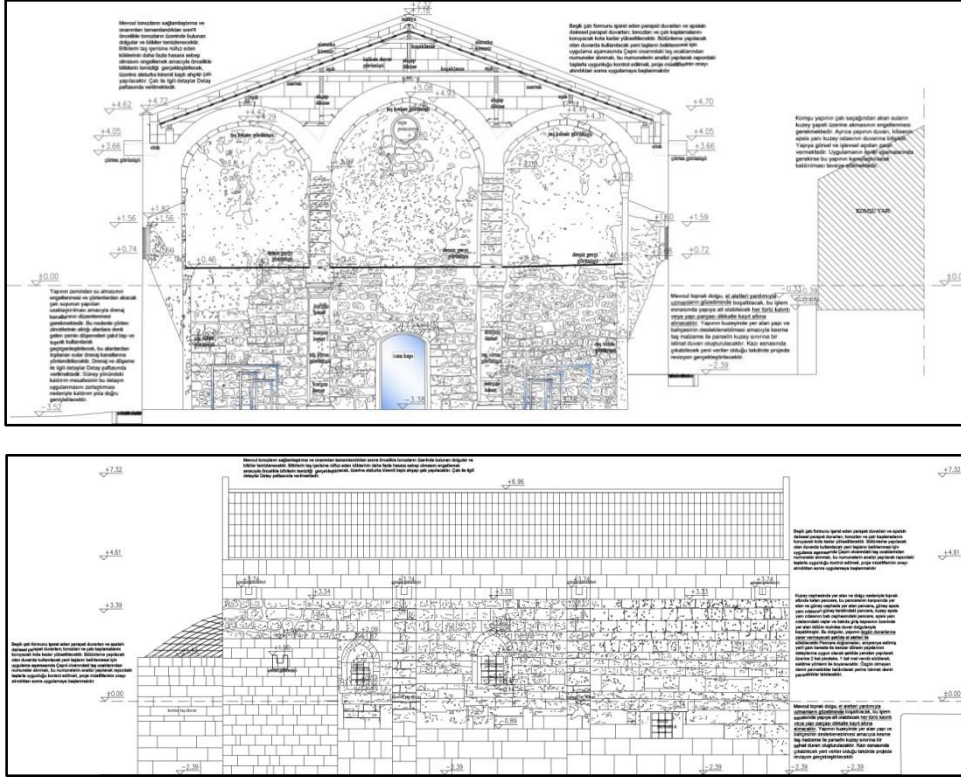
5. Restorasyon Çalışmaları

Koruma kuram ve teknikleri açısından “Yapıya en az müdahale en iyi müdahaledir.” temel ilkesi çerçevesinde, mümkün olduğunca yapının mevcut durumunun korunması amaçlanmış, gerekli noktalarda sağlamlaştırma ve onarımların yapılması, yapının özgün strüktürü ve malzemelerine zarar veren ek ve uygulamaların ayıklanması, yok olan bölümlerin özgününe uygun olarak tamamlanması ve yerel halkın benimseyeceği bir işlevle donatılması temel prensip olarak benimsenmiştir. (Şekil 23-24-25-26)

¹² Hançer ve Mıldanoğlu, *age*, s. 10.

¹³ Hançer ve Mıldanoğlu, *age*, s. 7.

Şekil 23-24: Restorasyon Plan ve Tavan Planı Çizimleri

Şekil 25-26: Restorasyon Kesit ve Cephe Çizimi

5.1. Problemlerin tespiti

5.1.1 Mekânsal bozulmalar: Yapı özgün işlevini kaybettikten sonra kimi zaman yerleşim halkının düğün törenleri, okul müsamereleri gibi önemli günlerinde sosyal etkinlik ve toplanma mekânı olarak kullanılmış, kimi zamanda kışlık yiyeceklerin hazırlandığı üretim ve depolama alanı olarak değerlendirilmiştir. Farklı etkinliklerde yerel halkın ortak mekân ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanılan yapıya kullanım sırasında özgün plan şemasını bozacak herhangi bir mekânsal müdahale yapılmamış, yapı özgün özellikleri ile korunmuştur. Ancak bir dönem yapı içerisine yerleştirilen buğday öğütme makinesinin yarattığı titreşime bağlı olarak oluşan vibrasyon etkisinin yol açtığı yapısal bozulmaların izlerini gözlemek mümkündür.

5.1.2. Yapısal bozulmalar: Yapı strüktürel açıdan genel olarak sağlam olmakla birlikte bazı bölümlerinde statik problemler göze çarpmaktadır. Yapının güneybatı köşesinde tüm duvar boyunca uzanan derin bir çatlak bulunmaktadır. Apsisin güneyinde yer alan odanın batı duvarında ve tavanında yıkılmalar olduğu gözlemlenmektedir. Çatının dolgu malzemeleri ve kaplamalarının yok olması nedeniyle yapı dış hava şartlarına

doğrudan maruz kalmış, buna bağlı olarak duvarlar ve tonozlarda statik zayıflamadan malzeme bozulmalarına ulaşan bir dizi problem oluşmuştur. (Şekil 27-28) Yapının tüm sütunlarında, taş blokları birleştirmek için kullanılan kurşunlar ve gergi demirleri sökülmüştür. Naos ile güneyde bulunan yan nefi ayıran ilk sütunda aksından kayma nedeniyle üst örtüde statik problemler gözlemlenmektedir. Dönem dönem yapıda yapılan kaçak kazılar nedeniyle bazı bölgelerde zeminde çukurlar açılmış, bu çukurlar sonradan doldurulmuştur. Apsis önünde koro bölümünde yer alan platform yıkılmış olup izleri gözlemlenebilmektedir. Cephelerdeki bazı pencereler muhdes duvar dolgularıyla kapatılmış, özgün pencere parmaklıkları günümüze ulaşamamıştır.

Şekil 27-28: Tavanda ve Tonozlarda Görülen Yapısal Bozulmalar

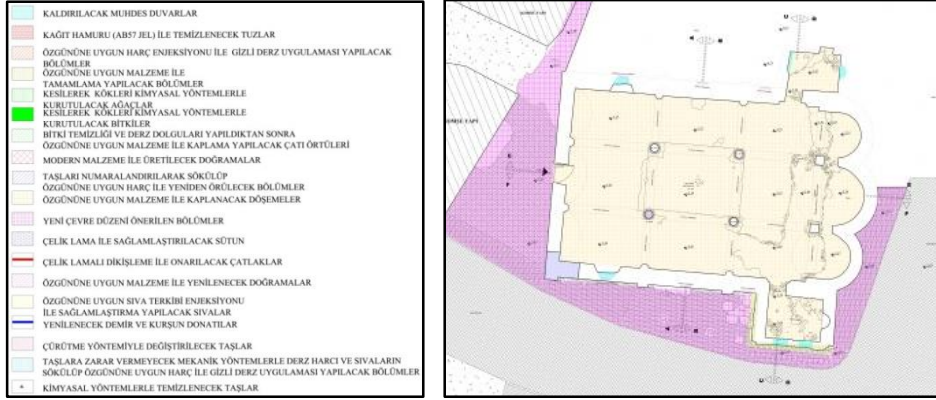
5.1.3. Malzeme bozulmaları: Yapıdaki tüm duvarlarda ve tonozlarda, yapıya ciddi oranda zarar veren ve yüzey derzlemesi olarak uygulanan çimento harç uygulamaları ve derz boşalmaları bulunmaktadır. Yapının pencere doğramalarının olmaması nedeniyle iç mekâna giren güvercinlerin yol açtığı asidik ortam ve muhdes çimento uygulamaları, çatı ve zeminden gelen sularla birleştiğinde özellikle tonozlarda ve zemin toprak döşemesinde ciddi tuzlanmalara yol açmaktadır. Yapılan tüm araştırmalar ve temel koruma ilkeleri uyarınca çimentonun taş malzemeye verdiği zarar ve bozulma sürecinin hızlanmasına olan olumsuz katkısı açıkça görülmektedir. Yapı çevresinde drenaj kanallarının olmaması, yapının bazı duvarlarının zeminden su almasına neden olmaktadır. Yine çatı kaplamalarının tamamının yok olması ve tonozlardaki ayrılmalar nedeniyle yapı çatıdan da ciddi oranda su almaktadır. Bu durum, duvar ve tonozlardaki çimento uygulamasından kaynaklanan tuzlanma ve kabuklanma sürecini olumsuz etkilemektedir. Orijinalinde sıvalı olan iç mekan duvarlarındaki sıvalar büyük oranda, tonozlardaki sıvalar tamamen dökülmüştür. Mevcut sıvaların kenarlarında da kalkmalar gözlemlenmektedir. Orijinalinde cephe duvarlarında sıva uygulaması bulunmamaktadır. Ancak geçmiş dönemlerde yapının güney cephesine bitişik olarak inşa edilerek kullanılan dükkânlar nedeniyle güney cephesinin bir bölümünde muhdes sıvalar yer almaktadır.

5.1.4. Yapı çevresindeki bozulmalar: Yapının çevresinde yapılan yeni yapılar ve imar hareketleri nedeniyle kuzey cephesinin büyük bir bölümü toprak altında kalmıştır. Yapının kuzeyinde ve batısında yakın komşuluk ilişkisi içerisinde 2 bina bulunmaktadır. Kuzeyde yer alan yapının çatı saçağı, kilisenin kuzey şapelinin üzerine doğru uzamaktadır. Bu yapının beden duvarları parsel sınırında olduğundan, yan şapelin duvarına bitişik konumlanması görsel ve yapısal açıdan problem yaratmaktadır. Doğu, batı ve güney

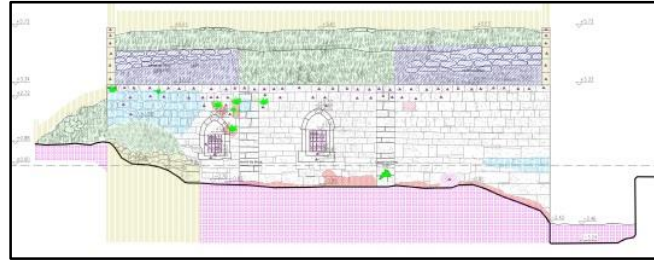
yönünde yapının çevresi özgün doku ile uyuşmayan parke taş döşeme ile kaplanmıştır. Yine yapının çevresinde bulunan ve tarihi niteliği olmayan ağaçların köklerinin, yapı duvarlarında yer yer statik bozulmalara yol açtığı görülmektedir.

5.2. Müdahale Kararları

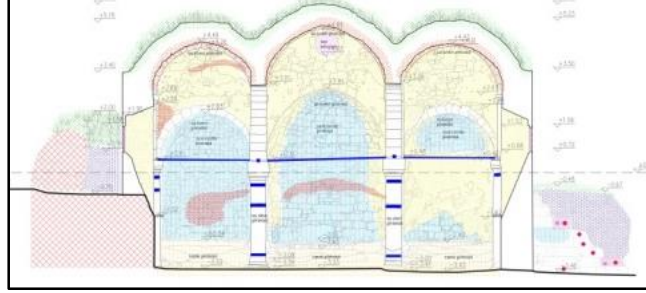
Yapı genelinde problemler tespit edildikten sonra, sürdürülebilirliğin sağlanması için yapının tüm bölümleri üzerindeki genel müdahale kararları belirlenmiştir. Bu kapsamda, malzeme analizleri sonucunda elde edilen veriler, konservasyon raporundaki öneriler ve hasar tespit çalışmaları dikkate alınarak yapıda ne tür müdahalelerin yapılacağına dair kararlar alınmış ve müdahale paftaları hazırlanmıştır. (Şekil 29-30-31-32) Raporlar ve paftalar aracılığıyla uygulama esnasında kullanılacak teknik, malzeme ve yöntemler detaylı bir şekilde açıklanmış ve bu işlemlerin nasıl uygulanacağı hakkında gerekli bilgiler verilmiştir.

Şekil 29-30: Müdahale Paftası Lejantı ve Plan Çizimi

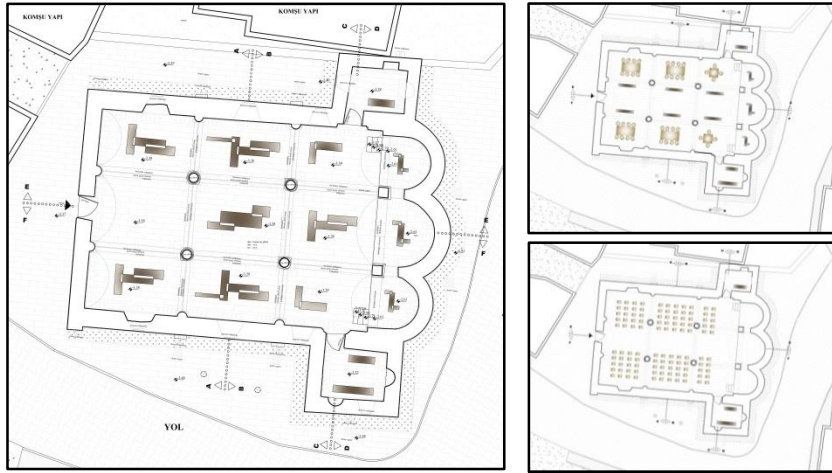

Şekil 31-32: Müdahale Paftası Kuzey Cephe Çizimi

Şekil 31-32: Müdahale Paftası Kesit Çizimi

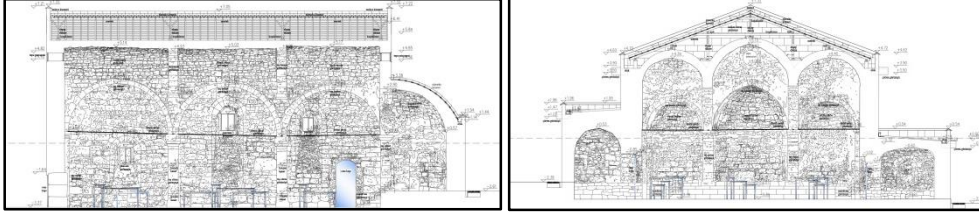
5.2.1. Yapının Yeniden İşlevlendirilmesi: Bir kilise yapısının özgün işlevinin din ögesi içermesi, konunun hassasiyetini arttırmakta, yapının geçmiş ve gelecek kullanıcılarını incitmeyecek bir fonksiyonla işlevlendirilmesi özel bir dikkat gerektirmektedir. Ekip, bugün cemaatini tamamen kaybetmiş yapı için bir işlev arayışı içine girdiğinde, kiliselerin sadece dini ayinlerin düzenlendiği bir mekân olmadığı dönemin sosyal yaşamı içinde önemli bir yere sahip olan, düğün törenleri, cenaze törenleri gibi toplumun bir araya geldiği sosyal işlevlere de ev sahipliği yaptığı gerçeği üzerinde önemle durmuştur. Bu bağlamda yapıyı sosyal etkinliklerin gerçekleştirildiği bir fonksiyonla işlevlendirirerek bir nevi özgün fonksiyonunun korunması doğrultusunda bir yaklaşım benimsenmiştir. İşlev kararı belirlenirken mimarlar, sanat tarihçileri, Çepnililer ve yerel yönetim üyelerinin de ortak kararı doğrultusunda hareket edilmiş, bu kapsamda yapıya mimari mekânın bütünsel algısını bozmayacak bir şekilde Dijital Müze/Etnografya Müzesi işlevi verilmiştir. (Şekil 33), Bu temel işlevin yanı sıra, gerektiğinde toplanma/etkinlik alanı ve çalıştayların yapılabilmesi için çalışma alanı olmak üzere sosyal içerikli iki farklı yan işlev önerisi de geliştirilmiştir. (Şekil 34-35)

Şekil 33-34-35: Ana İşlev Planı ve Yan İşlev Planları

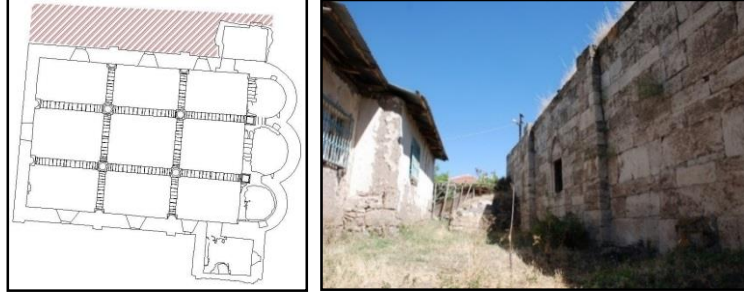
Kilisenin restorasyonunda, mümkün olduğunca yapının kendini sergilemesi ilkesi esas alınmıştır. Mekânın algılanmasını güçleştiren, duvarlara zarar vererek monte edilen tefriş düzeninden kaçınılmış, tefriş elemanlarının temel işlev önerisi olan “Dijital Müze/Etnografya Müzesi” işlevinin gerektirdiği geçici ve kalıcı sergilerin yanı sıra gerektiği zaman farklı işlevler için de kullanılmasına imkân verilmiştir. Ayrıca farklı üniversitelerden veya kurumlardan gelecek olan ziyaretçilerin yapabileceği çalıştaylarda ve toplantılarda da kilisenin bir odak noktası tanımlaması amacıyla kullanılma ihtimali değerlendirilmiştir. Bu nedenle müze sergileme işlevinde kullanılan tefriş elemanlarının, dönüştürülmesi, kaldırılması ve depolanması kolay elemanlar olarak tasarlanmasına dikkat edilmiştir.

Farklı yüksekliklerde üretilecek cam/çelik platformlar üzerine yerleştirilecek dijital ekranlarda Çepni'nin tarihi ve kültürü üzerine bilgiler verilecek, yapıda çalıştay veya toplantı düzenlendiği dönemlerde bu platformlar kaldırılarak yapı hizmet vermeye devam edecektir (Şekil 36-37). Yapılan görüşmeler sonucu her iki toplumunda kabul edeceği bir ara kesit noktası olarak apsisin kuzeyinde yer alan şapel orijinal işlevi ile korunmuş, bu mekân, kilisenin yapılmasında etkili olan azizin ölüm yıl dönümünde kiliseyi ziyaret etmek isteyen cemaatin mum yakıp dualarını edebilecekleri küçük bir dua odası olarak bırakılmıştır.

Şekil 36-37: İç mekânda çağdaş malzeme kullanımı

5.2.2. Çevre Düzenlemesi: Yapının toprak altında kalan bölümlerindeki mevcut dolgu, el aletleri yardımıyla uzmanların gözetiminde boşaltılmış, bu işlem esnasında yapıya ait olabilecek her türlü kalıntı veya yapı parçası, uygulama aşamasında değerlendirmek amacıyla dikkatle kayıt altına alınmıştır. (Şekil 38-39) Müdahale kararları kapsamında, yapının kuzeyinde yer alan yapı ve bahçesinin desteklenebilmesi amacıyla kesme taş malzeme ile parselin kuzey sınırına bir istinat duvarı oluşturulacaktır. Yapının cephesine bitişik ve yakınında olan, kökleriyle yapı strüktürü için tehlike oluşturan ağaç ve bitkiler kesildikten sonra kimyasal yöntemlerle (Tordon (Picloram +Dasetic asit bileşimi) ile) kurutulup, kuruyan kökleri de sökülüp yapıdan uzaklaştırılacaktır. Bu kapsamda, kesilmiş bitkinin içine ilacı enjekte etmek için önce matkapla delik açılacak, bu delikten içeri ilaç enjeksiyonu yapılacaktır.

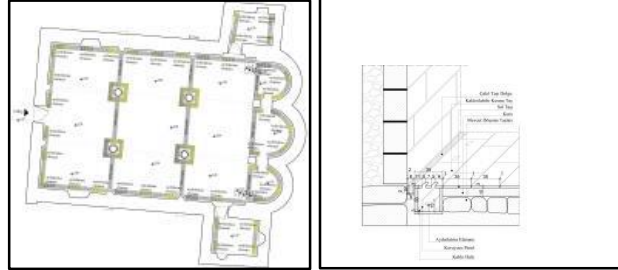

Şekil 38-39: Kuzeydoğuda Hafriyat Yapılacak Bölüm

5.2.3. Zemin: Yapının zemin özelliklerinin belirlenmesi amacıyla, yapı çevresinde ve iç mekânda araştırma kazıları yapılmış, 8 adet sondaj kuyusu açılmıştır. Sondaj araştırmaları sonucunda da özgün döşeme kaplamalarına yönelik bir bilgi edilememiştir. Bu nedenle mimari karşılaştırma yöntemi benimsenmiş ve döşeme kaplaması olarak taş malzeme düşünülmüştür. Döşemede kullanılacak taş cinsi için yerel taş olan sal taşı kaplama önerilmiştir. Zemin tasviyesinde kullanılacak olan harç “Karışım A¹⁴” olarak isimlendirilmiştir.

Özgün döşemelerin olmaması ve yeni kaplama detayı üretilme zorunluluğu, elektrik tesisatının döşeme altından kullanılmasına imkân vermiştir. Mevcut dolgu taşlarının üzerine oluşturulacak olan yükseltilmiş döşeme içerisinden kablolar geçirilecek, duvar kenarlarında döşemenin içerisine yerleştirilen aydınlatma elemanları, üzerine yerleştirilecek delikli taşlar aracılığıyla mekâna ek bir aydınlatma sağlayacaktır. Taşların üzerindeki delikler aracılığıyla döşemeden yansıyan ışık, duvar yüzeyinde etkili bir görünüm yaratacaktır. Aynı zamanda duvar ve sütun kenarlarında ara ara kaldırılabilir döşeme taşları kullanılacak, kanallarda bu taşların altına elektrik prizleri yerleştirilecektir (Şekil 40-41)

¹⁴ Karışım A içeriği, 4 ölçü Anhidrit II alçı bağlayıcısı (400-600 C'lerde ısıtılmış sülfatça zengin alçı taşlarından elde edilen ve suda çözünmez nitelikteki alçı bağlayıcı), 0,5 ölçü yüksek oranda CaO içeren kireç, 8 ölçü 8 mm. elek altı düzenli granülometrik özelliğe sahip temiz ve yıkanmış dere kumu, karışıma uygun kıvamı sağlayacak oranda (yaklaşık 3.0-3.5 ölçü) su ve harcın dayanımını iyileştirmek için %2-3 oranında akrilik Primal AC 33 katkısından oluşmaktadır.

Şekil 40-41: Tesisat Planı ve Detay Çözümü

5.2.4. Duvarlar: Yapı genelinde gerçekleştirilen hasar tespit çalışmaları kapsamında taşıyıcı sistemin en önemli elemanlarından biri olan taş duvarlar ayrı ayrı ele alınmış, statik durumları ve malzeme bozulmaları açısından değerlendirilmeleri yapılarak müdahale yöntemleri belirlenmiştir. Statik açıdan genel olarak sağlam durumda olan duvarların güneybatı köşesinde ciddi bir çatlak ve ayrılma gözlemlenmektedir. (Şekil 42-43-44) Tonozların statik durumunu da etkileyen bu problem için yapılan uzman değerlendirmesi gereğince çatlak tamiratının mümkün olmadığı görülmüştür. Bu nedenle belirtilen bu duvar parçası için sistem askıya alındıktan sonra numaralandırılarak sökülüp aynı taşlarla ve özgününe uygun harç bileşimi (Karışım B¹⁵) ile yeniden örüm önerilmektedir.

Şekil 42-43-44: Güneybatı Köşesinde Açılma

Apsisin kuzey ve güney tarafında yer alan şapellerin cephe cidarlarında yıkılan duvar bölümleri bulunmaktadır. (Şekil 45-46-47) Yine çatı parapet duvarlarının tümünün yıkıldığı ve 1950'li yıllardaki onarımda düşük kotta tekrar örüldüğü görülmektedir. Bu duvarlar için özgününe uygun malzeme ile bütünleme tekniği önerilmektedir. Yapının özgün taşlarından alınan örneklerle yapılan analizler sonucu, yapı taşlarının tümünün kalsit mineralinden oluşan mikritik dokulu bir traverten olduğu tespit edilmiştir. Bütünleme yapılacak olan bölümde kullanılacak yeni taşların belirlenmesi için uygulama aşamasında

¹⁵ Karışım B içeriği, 1 ölçü orta mukavemette NHL 3,5 hidrolik kireç, 3 ölçü 5 mm. elek altı düzenli granülometrik özelliğe sahip temiz ve yıkanmış dere kumu, karışıma uygun kıvamı sağlayacak oranda (yaklaşık 3.0-3.5 ölçü) su ve Harcın dayanımını iyileştirmek için %2 oranında akrilik Primal AC 33 katkısından oluşmaktadır.

Çepni civarındaki taş ocaklarından numuneler alınmalı, bu numunelerin analizi yapılarak rapordaki taşlarla uygunluğu kontrol edilmeli, proje müelliflerinin onayı alındıktan sonra uygulamaya başlanmalıdır. Uygulama aşamasında taşları birleştirecek harç için özgün oran ve bileşimlerine uygun harç (Karışım B) kullanılacaktır. Bilimsel yanıltmalardan kaçınmak amacıyla yeni örülen bölüm, mevcut özgün duvar yüzeyinden 1 cm. geride kalacak şekilde içeri çekilerek üretilecektir.

Şekil 45-46-47: Bütünleme Yapılacak Duvarları

Yapıdaki tüm duvarlarda, yapıya ciddi oranda zarar veren ve yüzey derzlemesi olarak uygulanan çimento harç uygulamaları ve derz boşalmaları bulunmaktadır. Gelecekteki ciddi hasarları önlemek amacıyla taşların arasındaki derz boşluklarının doldurulması gerekmektedir. Bunun için öncelikle hem iç mekân duvarlarında hem de cephe duvarlarında bulunan ve geçmiş onarımlarda uygulandığı belirlenen çimento harçlar yapıdan uzaklaştırılmalıdır. Bu nedenle çimento harç dolguları, taşa zarar vermeyecek şekilde el aletleri ile raspanacak, ardından, boşalan derzlerin içerisine konservasyon raporunda belirlenen özgün harç oranı ve malzemeleri ile üretilen duvar harcı mikroenjeksiyon yöntemi ile enjekte edilecektir.

Güney cephede yer alan muhdes sıva kaldırılacaktır. Çimento derz dolguları ve cephedeki muhdes sıva yapıdan uzaklaştırılırken raspanın itinalı bir şekilde mekanik yolla, hilti, matkap v.b. titreşim yapan aletlerden faydalanmadan kalem murç kullanılarak yapılması gerekmektedir. Yapının özgün yapı tekniğinde ve gerek bölgenin gerekse dönemin benzer yapıları incelendiğinde dıştan görülecek şekilde bir yüzey derzleme tekniği olmadığı görüldüğünden, bu uygulamanın gizli derz tekniği ile yapılması, dışarıdan algılanacak şekilde bir uygulama olmaması ve enjeksiyon yöntemi ile uygulanması gerekmektedir. Bu uygulamanın hassasiyeti gereği mutlaka deneyimli uzmanlarca gerçekleştirilmesi önemlidir. Özgün duvar harçlarından alınan örneklerin analizlerine dayanarak gizli derz uygulamasında kullanılacak harçlar için önerilen Karışım C¹⁶ dir.

Yapının iç mekân sıvaları büyük oranda dökülmüştür. Restorasyon çalışmalarında prensip kararı olarak sıvaların yenilenmemesi, sadece sağlamlaştırılarak korunması, mevcut

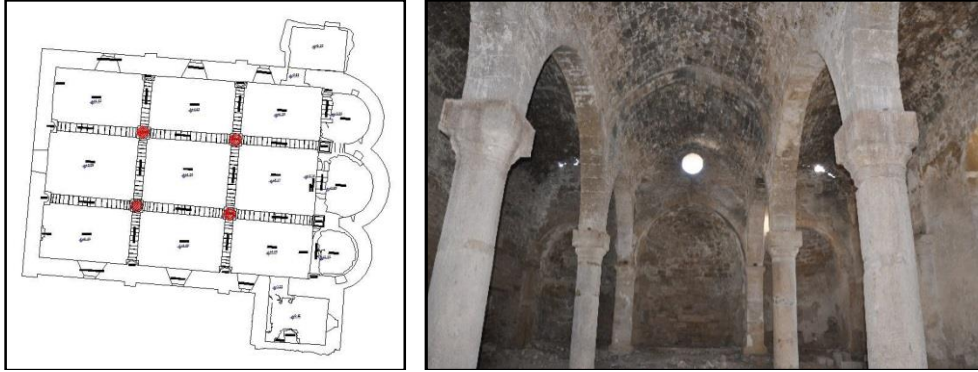
¹⁶ Karışım C içeriği, 1 ölçü orta mukavemette NHL 3,5 hidrolik kireç, 1 ölçü 2-0 mm. elek arası yıkanmış dere kumu, 2 ölçü 1 mm. elek altı özgün taş (traverten) tozu, karışıma uygun kıvamı sağlayacak oranda (yaklaşık 3.0-3.5 ölçü) su ve harcın dayanımını iyileştirmek için %2 oranında akrilik Primal AC 33 katkısından oluşmaktadır.

duvarların dokusunun izlenebilirliğinin sürdürülerek restorasyon geçiren birçok yapının maruz kaldığı yapay algının engellenmesi düşünülmüştür. Sadece, mevcut sıvalara sağlamlaştırma önerilmiştir. Bu kapsamda, mevcut sıvaların kenarlarından akrilik Primal AC 33 uygulanarak sıvaların duvara tekrar yapışması sağlanacaktır. Uygulama, duvar resmi konusunda tecrübesi olan bir konservatör tarafından %5-10 oranında akrilik Primal AC 33 kullanılarak mikroenjeksiyon yöntemiyle yapılmalı, tüm korunması gerekli sıva alanlarının çevresine, hazırlanan sıva bileşimiyle ince bir bordür çekilerek daha fazla sıva dökülmesinin olmaması sağlanmalıdır. Özgün sıvalardan alınan örneklerin analizlerine dayanarak bordür uygulamasında kullanılacak sıvalar için Karışım C önerilmiştir.

Yosunlanmış taşlar ve derz aralarından çıkan bitkiler mekanik yolla taşlara zarar vermeden raspanacak, yüzeyler sentetik fırça ile fırçalanarak yosunlar, bitki kökleri ve artıkları uzaklaştırılacaktır. Bu taşlara ve derz aralarına Herbisit uygulanarak yosunlar etkisiz hale getirilecektir.

Tuzlama belirlenen taşlarda kâğıt hamuru ile tuz temizliği yapılması gerekmektedir. Ancak derz yüzeyleri çimentodan arındırılrsa bile taşların arasına nüfuz eden çimentoların tamamen temizlenmesi mümkün olmayacağından restorasyon sonrasında da bir süre tuzlanma görülmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle kâğıt hamuru ile emdirme işlemi, belirli aralıklarla restorasyon sonrasında da devam etmelidir. Bu kapsamda tuzlu yüzeylerde öncelikle tuz kristalleri sentetik bir fırça ile yapıdan uzaklaştırılacak, kâğıt hamuruna AB57 emdirilerek hazırlanan jel ile tuzlar temizlenecektir. Jelin taş yüzeyinden geri alınması esnasında yüzeyin lokal olarak ıslatılması, sentetik fırça ile kimyasal jel artıklarının taş yüzeyinden uzaklaştırılması gerekmektedir. AB57 uygulaması, tuzlar fırça ile uzaklaştırıldıktan sonra sadece kabuk oluşumu gözlemlenen taşlarda yapılmalıdır.

5.2.5. Sütunlar, Kemerler ve Tonozlar: Batı yönündeki yan nef sütunlarından birinde strüktür sistemini etkileyen statik problemler bulunmaktadır. (Şekil 48) Diğer sütunlarda henüz bu boyutta bir hareket başlamamıştır ancak tedbir amacıyla ile bu sütunların da sağlamlaştırılması gerekmektedir. (Şekil 49) Bu amaçla sütunların orta bölgesinde en az üç adet lamanın epoksi ile sarılarak kullanılması önerilmektedir. Genel görünümü bozmaması için orijinalinde kurşun kaplama olan noktalarda bu kuşaklamanın yapılması uygundur. Görünümü ve yapılan müdahalenin belli olmaması için lama üzerine mevcutta olan kurşun kaplamanın yapılarak onarım çalışmasının kamufle edilmesi görsel etki için önemlidir.

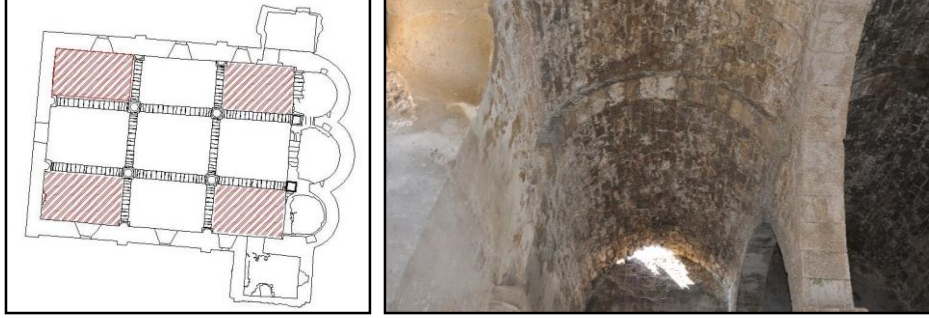

Şekil 48-49: Statik Sağlama İşlemi Yapılacak Sütunlar

Yapının kemerlerinde ciddi bir statik problem bulunmamaktadır. Ancak kemerleri birbirine bağlayan tüm gergi demirleri kesilerek yok edilmiştir. Yapı, ileriki dönemlerde maruz kalabileceği hareketlerde kemerlerin dengesini kaybetme tehlikesi altındadır. Bu nedenle mevcut yerinde bulunan demir parçalarının ölçü ve boyutlarına uygun olarak üretilen yeni demir gergilerin, üzerlerine pas koruyucu kimyasal malzeme sürülerek monte edilmesi önerilmektedir. Montajın yapıldığı noktalara kurşun dökülerek taşın genleşmelerden en az seviyede etkilenmesi sağlanabilecektir. Kemerlerin gereken noktalarında sıva sağlama işlemi (Karışım D¹⁷) ve gizli derz dolgusu (Karışım C) yapılacaktır.

Yapıdaki bazı tonozların statik problemlerinin giderilmesi gerekmektedir. Söz konusu tonozlar taş kayıpları, derz boşalmaları ve taş sıralarında oluşan aks kaymaları nedeniyle sağlanarak korunabilecek durumda değildir. Bu nedenle belirlenen 4 tonozun numaralandırılarak sökülüp yeniden örülmesi önerilmektedir. (Şekil 50-51) Yapının köşelerinde yer alan bu tonozların aynı anda kaldırılması yapının statik dengesini bozabileceğinden, yapıya iskeleler kurulup mevcut tonozlar dikkatli bir şekilde askıya alındıktan sonra kademeli olarak tonozların yeniden örüm işleminin yapılması gerekmektedir. Söküm işlemi esnasında taşlar numaralandırılarak sökülüp nemli/ıslak taşlar kurutulduktan sonra taşlardaki yüzey kirlilikleri taşa zarar vermeyecek şekilde fırça ile temizlenecek, geçmiş onarımlardaki çimento kalıntıları yine el aletleri ile mekanik olarak raspanacak, konservasyon raporunda belirlenen özgün harç oran ve malzemeler ile üretilen harç bileşimi (Karışım B) ve özgün taşlar kullanılarak tonoz özgün formunda yeniden örülecektir. Diğer tonozlarda ise sağlama işlemi önerilmektedir. Onarımlarda kullanılan çimento malzeme ve çatıdan sızan sular nedeniyle tonoz taşlarında tuzlanmalar gözlemlenmektedir. Tuzlandığı belirtilen tonoz taşlarında kâğıt hamuru ile tuz temizliği yapılması gerekmektedir.

¹⁷ Karışım D içeriği, hacimce 1 ölçü söndürülmüş ve dinlendirilmiş kireç, 3 ölçü 1 mm. elek altı özgün taş (traverten) tozu, karışıma uygun kıvamı sağlayacak oranda (yaklaşık 3.0-3.5 ölçü) su ve bordür sıvanın dayanımını iyileştirmek için %5 oranında akrilik Primal AC 33 katkısından oluşmaktadır.

Şekil 50-51: Numaralandırılarak Sökülüp Yeniden Örülecek Tonzolar

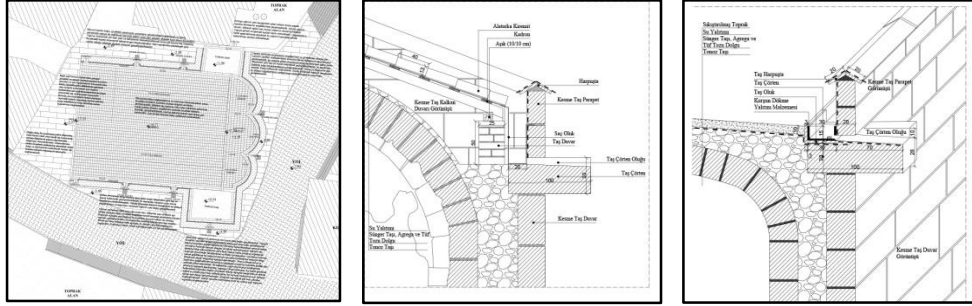
Güney şapelinin tonozunun duvar birleşiminde yıkılan bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölüm için özgününe uygun malzeme ile bütünleme tekniği önerilmektedir. Uygulama aşamasında tonoz iskelelerle desteklendikten sonra mevcut taşları takip ederek eksik bölüm tamamlanacak, örümde harç olarak Karışım B kullanılacaktır. Tamamlanan bölümün bilimsel yanıtlımlardan kaçınmak amacıyla anlaşılır olabilmesi için, yeni örülen bölüm, mevcut özgün tonozdan 1 cm. geride kalacak şekilde içeri çekilerek üretilecektir.

5.2.6. Çatı: Yapının çatısından günümüze ulaşan herhangi bir iz bulunmamaktadır. Çatının dolgu malzemeleri ve kaplaması olmaması nedeniyle yapı dış hava koşullarına ve özellikle suya maruz kalmış, bu durum tonozlarda statik problemlere ve malzeme bozulmalarına yol açmış, yer yer duvar yüzeylerini de etkilemiştir.

1950'li yıllarda yapılan onarım esnasında parapet duvarlarındaki yıkım onarılmış, ancak parapet duvarı bitim noktası orijinal kotundan alçak tutulduğu için tonozlar parapet seviyesinden yukarıda kalmıştır. Yapının onarım öncesi dönemine ait herhangi bir görsel malzemeye ulaşılamadığından parapet kotunun hangi yükseklikte olduğu bilinmemektedir. Ancak tonoz kalınlığı ve üzerine gelecek döşeme kaplamaları göz önünde bulundurulduğunda, doğu ve batı yönündeki duvarların, günümüzdeki parapet kotundan yaklaşık 1 metre daha yüksekte olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle beşik çatı formunu işaret eden parapet duvarları ve apsisin dairesel parapet duvarları; tonozları ve çatı kaplamalarını koruyacak kota kadar yükseltilecektir.

Yapının özgün çatı kaplamasına dair herhangi bir iz bulunmamaktadır. Ancak yapının daha fazla su almasını önlemek amacıyla yeni bir detay üretilmesi zorunludur.

Gerek dönem yapıları, gerekse bölgedeki kiliseler incelendiğinde yapıların çatı kaplamalarında taş tercih edildiği görülmektedir. Bu nedenle yapıya taş kaplama bir beşik çatı öngörülmüştür. Çatı kaplaması için en uygun örnek, Kayseri Gesi/Darsiyak köyünde bulunan ve Çepni'deki kilise ile aynı dönemlere ait olan kiliseden elde edilmiştir. Söz konusu kilisenin kaplama taşları, içbükey ve dışbükey taşların belirli bir düzen dâhilinde yerleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Bu örnek göz önünde bulundurularak çatının taş plakalarla kaplanması önerilmiştir. Ancak, yapı için önerilen bu çatı uygulaması, Koruma Kurulu ile yapılan görüşmede tartışılmış, yapıya çok fazla yük getireceği gerekçesi ile kabul edilmemiş ve değişmesi istenmiştir. Hazırlanan revizyonda çatı, ahşap makaslarla kurgulanan kiremit çatı şeklinde çözülmüştür. (Şekil 52-53-54)

Şekil 52-53-54: Restorasyon Çatı Planı ve Detay Çizimleri

Yapının özgün çörtleri yerinde bulunmamaktadır. Ancak günümüzde belediye binasının bahçesinde bulunan ve kilisenin bir parçası olduğu belirtilen çört detaylarından (Şekil 55-56) faydalanılarak üretilecek çörtler aracılığıyla çatı suyu yapıdan uzaklaştırılacaktır. Yeni üretilecek çörtlerde özgününe uygun taşlar kullanılacak, ancak koruma ilkeleri gereği üzerindeki bezeme detayları tekrarlanmayacak taş kaba hatlarıyla bırakılacaktır. Çört ucundan sarkıtılacak zincir ile suların yapı taşlarına sıçraması engellenecektir.

Şekil 55-56: Öneri Çört ve Çatı Kaplaması

Yan şapellerin çatılarında düz toprak dam detayı uygulanacaktır. Parapet duvarları, tonozları ve çatı kaplamalarını koruyacak kota kadar yükseltilecektir. Mevcut tonozların sağlamlaştırma ve onarımları tamamlandıktan sonra öncelikle tonozların üzerinde bulunan dolgular ve bitkiler temizlenerek tonozların üzerinde, yapıya gelebilecek ek yüklerin minimum seviyede tutulabilmesi amacıyla dolgu malzemesi olarak süngertaşı agrega kullanılacak, su dayanımının ve yalıtımının sağlanabilmesi amacıyla bu agregaların arasına, puzolanik özelliği olan andezitik tüfler eklenecektir. En üst kota sıkıştırılmış kum serilerek toprak dam detayı tamamlanacaktır.

5.2.7. Doğramalar: Yapının pencere doğramalarının tamamı yok olmuştur. 1950’li yıllarda yapılan onarımda, kaybolan özgün lokmalı demir parmaklıkların yerine düz demir parmaklıklar takılmıştır. Orijinal detayı bulunmayan pencere doğramaları, emprenye

edilmiş yerli çam kereste ile benzer dönem yapılarının detaylarına uygun olacak şekilde yeniden yapılarak üzerine 2 kat pinoteks, 1 kat mat vernik sürülerek, eskitme yöntemi ile boyanacaktır. Özgün olmayan demir parmaklıklar kaldırılarak yerine lokmalı demir parmaklıklar takılacaktır. Orijinal dış kapı detayı bulunamadığından uygulanacak olan restorasyonda da yanıtıcı olmamak amacı ile çağdaş malzeme kullanımı tercih edilmiş buzlu cam üzerine lokmalı demir parmaklıkları kapı yapılması önerilmiştir. Güvenliği sağlamak amacı ile bu kapının, kırılmayacak nitelikte bir cam malzemeden seçilmesi gerekmektedir. İç kapılarda da orijinal kapı detayı bulunmadığından küçük metal kenetlerle taşınan şeffaf kapılar kullanılacaktır.

6. Sonuç

Çepni Surp Sarkis Ermeni Kilisesi, hem mimarlığın tarihsel sürecinde önemli bir yere sahip olması hem de Türkiye’de halkın isteğiyle projelerinin hazırlandığı ender örneklerden biri olması açısından dikkate değer bir noktadadır. Kentin kalkınmasına ve halkın yaşam kalitesine önemli katkı sağlayacağı inancı ile koruma süreci başlatılan kilise, koruma talebinin tabandan gelmesi bağlamında ülkemiz için alışılmadık bir durum sergilemekte, yerel halkın tüm resmi ve sivil kurumlarla birlikte tek bir amaç çerçevesinde kenetlendiği özel bir model sunmaktadır. Bu kapsamda üniversitemiz bünyesinde gerçekleştirilen Çepni Surp Sarkis Kilisesi rölöve, restitüsyon, konservasyon ve restorasyon proje çalışmaları, koruma kuramı çerçevesinde halkın bilinç sisteminde etki yaratması ve bu alanda gerçekleştirilecek ileriki çalışmalara bir örnek oluşturması amacıyla yayına dönüştürülmüştür.

Yurt içinde ve yurt dışında yaşayan tüm Çepnilileri, yerel yönetim, sivil toplum kuruluşları, kaymakamlık, iş adamları gibi toplumun farklı kesimlerini tek bir amaç çerçevesinde birbirine kenetleyen kilise, Çepnililer için toplumsal bellekte önemli bir yere sahip bir simge durumuna gelmiştir. Koruma alanlarında alışlagelmiş uygulama olan, yerel yönetimler ya da bakanlık düzeyinde verilen kararların uygulanması için yerel halkın ikna edilmeye çalışılması sürecini tersine çeviren yapısı ile ezber bozan Çepni örneği katılımcı demokrasinin özel bir yansımasını oluşturmaktadır. Halkın talebi ile başlatılan girişim Çepni ve Çevresi Yardımlaşma Derneği önderliğinde adım adım hayata geçirilmiştir. Belediye, kaymakamlık ve derneğin ortak çabalarıyla kurgulanan sürece üniversitenin eklemlenmesi ile proje bilimsel bir nitelik ve güvenilirlik kazanmıştır.

Surp Sarkis Ermeni Kilisesinin korunarak yaşatılması sürecindeki başarıda belirleyici güç, karar vericilerin değil tek bir amaç için kenetlenmeyi başaran sivil girişimci ve gönüllülerin çabalarıdır. Çepni ve Çepnililer kilise gibi hassas bir fonksiyonla betimlenmiş bir yapının korunması konusunda gösterdikleri çaba ile kültürel mirasına sahip çıkma konusunda halkın bilincine yönelik örnek bir tavır sergilemişlerdir. Bugünün kullanıcıları kadar geçmiş dönem kullanıcılarının da onayını ve desteğini alma başarısı gösteren proje hak ettiği maddi desteği sağlayarak koruma uygulamaları arasına halkın isteği ile korunmuş özel bir örnek olarak katılacaktır.

KAYNAKÇA

- Altun, Fatih, *Çepni Surp Sarkis Kilisesi Statik İnceleme Raporu*, Kayseri 2015.
- Büyükmişçi, Gonca ve Hale Kozlu, *Çepni Surp Sarkis Kilisesi Restitüsyon Raporu*, Kayseri 2015.
- Büyükmişçi, Gonca ve Hale Kozlu, *Çepni Surp Sarkis Kilisesi Restorasyon Raporu*, Kayseri 2015.
- Büyükmişçi, Gonca ve Hale Kozlu, *Çepni Surp Sarkis Kilisesi Rölöve Raporu*. 2015, Kayseri.
- Hançer, Elmon ve Zakarya Mildanoğlu, *Çepni Surp Sarkis Kilisesi Sanat Tarihi Raporu*, İstanbul 2015.
- Kévorkian, Paboudjian, 1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler (Fransızca'dan çev. Mayda Saris), Aras Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Madencyan (Madenciyan), Prnakravvadz Trakhdi - Pırnakaght Tebi Vochnchutyun (İngilizce'den çev: M. Madencyan:Ravished Paradise, Forced March to Nothingness), C. I, 2. Baskı, Ocak 2014 Pasadena California, s. 15-26.
- Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Kültür Varlıkları ve Sanat Eserleri Malzeme Uygulama ve Araştırma Merkezi, Malzeme Analizleri Raporu.
- Natanyan, Boğos, *Sivas 1877*, Birzamanlar Yayıncılık, 2008.
- Web Adresi: <http://cepni.info/2012/06/g-h-v-cepni-ve-cevresi-yardimlasma-dernegi/> (Erişim Tarihi: 25.11.2015)
- Web Adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/cepni-de-ki-kiliseyi-muze-yapacaklar-27999442> (Erişim Tarihi: 25.11.2015)
- Web Adresi: <http://www.sivaskulturenvanteri.com/cepni-kilisesi/> (Erişim Tarihi: 25.11.2015)